

Etnicitás és lakodalmi kultúra Gyimesben

Recenzió Balatonyi Judit *A gyimesi lakodalmak. Közös kultúra és különböző identitások?* című könyvéről (Balassi Kiadó, 2017)

A könyv tárgya a gyimesi csángó lakodalmak komplex vizsgálata. Az elemzett leghangsúlyosabb etnográfiai anyag a lakodalom rítusrendszerét öleli fel. A szerző emellett jelentős teret szentel az úgynevezett gyermeklakodalmak vizsgálatának, a lakodalom kulturális örökségként való (helyi) reprezentációs kísérleteinek elemzésére is.

A bevezető fejezetek az etnográfiai elemzés kontextualizáló, kutatásmódszertani, valamint szakirodalmi, elméleti támpontokat felvázoló részeit követően a vizsgált régió társadalomtörténeti vázlatát nyújtják. Bemutatják a gyimesi csángó kultúra legfontosabb jellegzetességeit és azt, hogy a különböző elitek hogyan próbálják modellálni e kultúráról forgalomba kerülő reprezentációkat. Kiemelik a Gyimes-reprezentációk jelentőségét a gyimesi csángó etnicitás termelésében, és részletesen bemutatja az ebben a folyamatban érdekelt intézmények (egyházak, politikum, iskola) tevékenységét. Kihangsúlyozzák az egzotikumfogyasztásra és autentikusságélményre koncentrálódó magyarországi turizmus jelentőségét a helyiek saját kultúrájukhoz való viszonyának megváltozásában, a helyi örökségesítő folyamatok beindulásában, a kultúra áruvá, fogyasztói szolgáltatássá való válásában.

A harmadik fejezet első része a könyv szűkebben vett témáját vezeti be, a lakodalmazás során mozgósításra kerülő intézményesedett társadalmi kapcsolatokat (például komaság, szomszédság, család, barátságok stb.) és az ezeket szabályozó normarendszert modellezi. E fejezet a könyv egyik leglényeglátóbban megírt elemző fejezete. Tartalmazza a házasságkötés rítusa során aktivizálódó helyi közösség működésének feltárását, az ekkor mozgásba jövő szociális, gazdasági, etnikus, sőt szimbolikus/mágikus imaginációk bemutatását.

A könyv számos egyéni meglátásra épülő, eredeti és önmagában is élvezhető etnográfiai sűrít magába, amely a gyimesi társadalom működését a lakodalom rítusa során a maga komplexitásában tudja megragadni (pl. 5. fej.). Például a lakodalom rítusakor aktivizálódó társadalmi kapcsolatok és elköteleződések rendszerét, a lakodalmazás gazdasági, szociális, és mágikus aspektusait. Képes megmutatni a normákkal és annak megsértésével kapcsolatos családi és személyes dilemmákat, a vegyes házasságokkor aktualizálódó narratív stratégiákat, amelynek során a normarendszer újratárgyalása, „kibillentése” történik. Ezek a rendkívül eredeti részek a kutatásba bevont családokkal kiépített kapcsolat mélységére utalnak, amelyek ugyanakkor a kutató által ismertett etnográfiai anyagok hitelességét legitimálják. Ilyenek például a terhesség eltitkolásával kapcsolatos megfigyelései, amelyek szerint a diskurzusok szintjén a normát annak ellenére fenntartják, hogy a gyakorlatban (a kutató adatai szerint) a terhesség korai fázisában

¹ A szerző néprajzkutató, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet tudományos kutatója. E-mail: petilehel@yahoo.com

történi lakodalmaszítás ma már meglehetősen gyakorinak számít. Ugyanilyen eredetiek a lakodalmi specialisták, a *gazdák* a hagyományhoz való viszonyulásával, valamint újításaikkal kapcsolatos megfigyelései, vagy a menyasszony tisztaságával kapcsolatos öltözködési normák funkcióváltásával, a divat jelenségek körébe való átszivárgásával kapcsolatos meglátásai, és a példák sorát számos hasonlóval bővíthetném. A szerző ezen megfigyelői és elemzői kvalitásai a fejezetet záró esettanulmányokban is megmutatkoznak, amelyek arra is alkalmasak, hogy nemcsak magának a rítusnak a szerkezetét, hanem az események előkészületét és utótörténetét is bemutassa, számos rituális mozzanatot konkrét helyzetekben figyeljen meg és értelmezzen. Például a lakodalom szokáselemeinek mágikus vonatkozásai esetében is, amelyek nem a szerző elvont interpretációi, hanem a szereplők maguk is mágikusként értelmezik azokat, s amelyeket a szerző megfigyeléseinek túl remek illusztratív interjúrészletekkel is alátámaszt.

A gyimesi román és magyar lakodalmi kultúra bemutatásán túlmenően elemzésének központi problémája közé tartozik az identitásnak a lakodalom kontextusában való megjelenésének vizsgálata. A szerző könyvében annak megértéséhez próbál közelebb kerülni, hogy a gyimesi társadalomban a házasságkötés rítusa, valamint ennek folklorizmusreprezentációi (a gyermeklakodalmak) milyen szerepet játszanak az identitáskonstrukciós folyamatokban, hogyan válnak a strukturális szinten azonos szerkezetű rítusok a különböző etnicitások alkotóelemeivé, illetve mi történik az etnikus normától való eltérést jelentő vegyes házasságok (lakodalmak) esetében. E problémakörök vizsgálatához kiindulópontként a szerző a hibriditás koncepcióját használja. Hipotézise szerint a gyimesi lakodalmak vizsgálatával a gyimesi kultúra és identitás hibrid jellegét lehet bizonyítani. Véleményem szerint az interetnikus és multikonfesszionális erőterekben létrejött gyimesi kultúra esetében még talán elfogadható a hibriditás koncepciója, az identitás esetében azonban e fogalom használata számos problémát vet fel. Legalábbis erre utalnak a dolgozatban felhasznált, mint említettem, elsőrendű minőségű etnográfiai leírások, interjúrészletek. A könyvben elemzett etnográfiai anyag nem bizonyítja azt, hogy többes etnikus kötődést feltételező hibrid identitásokról lehetne beszélni, ehelyett a gyimesi csángók esetében az etnicitás markáns határteremtő, téttel bíró jelentéseivel van dolgunk, magyar és román identitású csoportokkal. E hibrid kultúra táptalaján (nevezzük most annak) bizonyos helyzetekben (elsősorban a környező más kultúrájú csoportokkal való viszonymentén) a román és magyar identitások új tartalommal bővíthetnek, amelyek főként a kulturális csoportonállóság és a lokális hovatartozás kifejezésére használt, csángó etnonima használatában jutnak érvényre.

Balatonyi Judit, aki alapos ismerője a gyimesi társadalomnak, pontosan érzékeli a gyimesi társadalom etnicitásjelenségeit is, és számos helytálló megállapítást tesz e jelenséggel kapcsolatban. Azonban a hibriditáskonceptió tág, definiálatlan értelmezési keretként való alkalmazása helyenként ellentmondásokat teremt az értelmezésben és a kutatás premisszáiban is. Túlzott jelentőséget tulajdonít például a magyarok szociális hálójában jelen lévő román kapcsolatok és a vegyes házasságok etnikai demarkációs vonalak átrajzolásában játszott szerepének. Nincs rá bizonyíték a dolgozatban, hogy az interetnikus kommunikáció hozzájárulna a hibrid identitások újratermelődéséhez, még akkor sem, ha a vegyes házasságok számának gyarapodásával összefüggésben lehet.

Csak néhány példa a szerző által felsorakoztatott etnográfiai anyagból a „kőkemény”, román–magyar etnicitás működtetésének mélységére, ha úgy tetszik, az általa meglehetősen éle-

sen kritizált „esszencialista identitáskonceptiók” létezésére a gyimesi társadalomban: A szerző remek szemmel veszi észre a szülők attól való aggodalmát, hogy gyermekük vegyes házasságot kössön. A vegyes lakodalmak esetében a gyimesiek különös gonddal járnak el, hogy nehogy etnikai érzékenységet sértsenek (nem éneklük például a magyar himnuszt). Az interetnikus lakodalmakon részt vevő személyek beszámoltak a kutatónak olyan élményekről, amelyek etnikai értelemben vett identitásukat sértették, stb. Egy lakodalmi gazda arról számol be egy interjúhelyzetben, hogy a szokásos (etnikailag homogén) lakodalmaktól eltérően a vegyes lakodalmak esetében teljesen tudatosan szerkezetében módosítja a rítus szokásos lezajlását. Nem lehet az etnicitás játéktérén kívül értelmezni ugyanezen gazda azon elszólását sem, amely szerint ő a vacsora elején ugyan még románul szokta üdvözölni a román vendégeket, „*aztán reggel már úgyis mindenki tud magyarul*” (Balatonyi, 2017: 158), azaz a mulatozás hevében lazulnak az etnikus játéktér merev szabályai, és *kiderül*, hogy a románok is tudnak magyarul.

Balatonyi Judit végső soron az antropológiai terepmunka legnagyobb kihívásának sikeresen tudott megfelelni/eleget tenni, annak, hogy a kutató a történések „mélyére” lásson, a kultúra törvényszerűségeit annak belső rendje és összefüggései szerint értse meg. Balatonyi Judit erre való tehetsége és törekvése állhat könyve legnagyobb erényének háttérében: a közösség belső működésének mély ismeretéből táplálkozó antropológiai szituációk, helyzetek és rítusok leírása, azok egészen apró, finom, jelzészzerű kulturális jelentéseinek feltárása. A megfigyelt helyzetekre, rítusokra alapozott elemzései ezért mindig megbízhatóak, emellett élvezetes olvasmányok.